

Universiteit Utrecht

Master Thesis, juli 2011

Master Kinder- en Jeugdpsychologie 2010/2011

Pestgedrag; Verschillen de kinderen van de pestrollen in morele emoties en morele cognities?

*De verschillen tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en
buitenstaanders in morele emoties, morele evaluaties, morele rechtvaardigingen
en zelfbeschermende denkfouten*

SUZANNE J. MOCKING

3055396

Universiteit Utrecht

Begeleider: Dr. Liesbeth Aleva

Tweede beoordelaar: Prof. Dr. Daan Brugman

Samenvatting

De verschillen tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en buitenstaanders in morele emoties, morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en zelfbeschermende denkfouten zijn onderzocht. Tevens is onderzocht of deze emoties en cognities verschillen per leeftijd en sekse. De participanten zijn 232 leerlingen van Nederlandse basisscholen verspreid over de groepen 4 t/m 8 (M= 10.0 jaar). Door middel van nominaties door klasgenoten zijn de leerlingen aan pestrollen toegewezen. De gegevens zijn verzameld met behulp van individueel afgenomen, gestructureerde mondelinge interviews. Met een meervoudige variantie-analyse zijn de verschillen tussen de pestrollen onderzocht. Enkel in morele rechtvaardigingen zijn verschillen gevonden tussen de kinderen van de pestrollen. Pesters beoordelen de morele overtreding wel als fout, maar in hun rechtvaardiging wordt minder rekening gehouden met de belangen van anderen vergeleken met buitenstaanders. Verdedigers en buitenstaanders houden meer rekening met het welzijn van anderen in hun rechtvaardiging vergeleken met de restgroep. Vervolgonderzoek is nodig om te onderzoeken in welk domein pesters rechtvaardigen: in het conventionele domein of vanuit persoonlijke belangen.

Abstract

The differences between bullies, victims, attending defenders and outsiders in moral emotion attributions, moral evaluations, moral justifications and self-serving cognitive distortions are examined. Furthermore it is examined if these emotions and cognitions differ in age and gender. The sample included 232 children (grade 2-6; M age= 10.0) from elementary schools in The Netherlands. Peer nominations were used to categorize the children as roles in bullying. The data is collected by using a individual, structured interview. Multiple analysis of variance was used to determine differences between the roles in bullying. Differences between the roles in bullying were only found in the moral justifications. Bullies did evaluate the moral transgression as wrong, but they take less account into the welfare of others in their justifications compared to outsiders. Defenders and outsiders attach more value to the welfare of others compared to the rest group. Future research is needed to examine the justifications of bullies; do they justify in the conventional domain or do they refer to the satisfaction of personal needs?

INLEIDING

In de afgelopen dertig jaar is het voor klinici en onderzoekers duidelijk geworden dat pesten een serieuze bedreiging is voor een gezonde ontwikkeling van het kind (Olweus, 1978, in Smokowski & Kopasz, 2005). Pesten wordt gedefinieerd als herhaaldelijke agressie waarbij één of meerdere personen opzettelijk een ander persoon schade berokkent of lastigvalt. Tussen de pester en het slachtoffer is een machtsverschil, waarbij de pester lichamelijk of psychisch sterker is (Nansel et al., 2001, in Smokowski & Kopasz, 2005). Dit uit zich op verschillende manieren: fysiek pesten (slaan, schoppen, duwen), materieel pesten (spullen afpakken), verbaal pesten (schelden en dreigen) en sociaal pesten (roddelen en buiten sluiten). Pesten blijkt een groepsproces te zijn, waarbij zes verschillende pestrollen onderscheiden worden: initiatief nemende dader, meeloper, slachtoffer, aanmoediger, verdediger en buitenstaander (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman & Kaukiainen, 1996).

Voor zowel pester als slachtoffer kan pesten ernstige negatieve gevolgen hebben op korte, maar zeker ook op lange termijn. Externaliserende en internaliserende problemen komen bij pesters vaak voor. Ze hebben een verhoogd risico om betrokken te raken bij criminaliteit en blijken meer agressie te uiten naar hun echtgenoten en kinderen. Verondersteld wordt dat pestgedrag zich voorzet van de ene generatie naar de andere. Slachtoffers hebben een verhoogd risico op internaliserende problemen, wat met name ten uiting komt in de adolescentieperiode (Smokowski & Kopasz, 2005).

Pesten is een complex en veelvoorkomend probleem in Nederland. Meer dan 16% van de 2766 kinderen van 9-11 jaar gaf aan regelmatig te worden gepest en 5,5% gaf aan regelmatig zelf te pesten (Fekkes, Pijpers & Verloove-Vanhorick, 2005). Aangezien het ernstige gevolgen heeft voor pester en slachtoffer is het van belang om het ontstaan en de in stand houding van pestgedrag verder te onderzoeken. Onderzoek kan doelgerichte handvatten geven voor effectieve interventies om pestgedrag te verminderen en slachtoffers weerbaarder te maken.

Morele ontwikkeling en pestgedrag

In de wetenschappelijke literatuur worden al jaren op diverse terreinen verklaringen voor pesten gezocht. In de afgelopen 20 jaar is veel onderzoek verricht naar de relatie tussen pesten en sociale cognities (Harvey et al., 2001, in Gini, 2006). Agressieve kinderen blijken tekorten te hebben in één of meerdere fasen van het sociale informatieverwerkings model (Crick & Dodge, 1994). Ze hebben moeilijkheden in het interpreteren van informatie en het adequaat reageren op anderen in een sociale situatie. Echter, slechts weinig onderzoeken bevestigen dat dit ook voor pesters geldt (o.a. Randall, 1997, in Gini, 2006). De pester wordt gezien als een sociaal vaardig individu, die zijn sociaal cognitieve vaardigheden gebruikt om persoonlijke doelen te bereiken (Sutton, Smith & Swettenham, 1999 a en b). Pesters hebben mogelijk wel een tekort in hun morele ontwikkeling, waardoor ze handelen uit persoonlijke belangen zonder rekening te houden met de rechten en het welzijn van

anderen (Arsenio & Fleiss, 1996, in Menesini et al., 2003). Om het pestgedrag te kunnen begrijpen is het vanuit dit perspectief gezien van belang om de morele cognities te onderzoeken (Arsenio & Lemerise, 2001). Aangezien kennis van morele regels geen garantie geeft voor morele daden, moet tevens gekeken worden naar de motivatie van moraliteit (Gibbs, 2003 in Gasser & Keller, 2009). Huidig onderzoek verricht daarom onderzoek naar de verschillen tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en buitenstaanders in morele emoties en morele cognities, als de morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en zelfbeschermende denkfouten. Deze morele emoties en cognities zijn in eerder onderzoek naar pestgedrag onderzocht en worden hieronder toegelicht.

Morele emoties

Morele emoties als spijt en schaamte spelen mogelijk een belangrijke rol in pestgedrag, aangezien ze sterk verbonden zijn met empathie en gerelateerd zijn aan het verantwoordelijkheidsgevoel naar anderen (Hoffman, 2000, in Gini, 2006; Menesini et al., 2003). De morele emoties zijn vaak onderzocht door middel van het 'happy-victimizer' fenomeen (Malti, Gasser & Buchman, 2009). Hierbij worden emoties toegekend aan een kind, die de norm overtreedt, zodat inzicht gekregen wordt in wat persoonlijk belangrijk is voor een kind (persoonlijke winst, sancties of morele belangen). Hiermee wordt onderzocht of er een verband is tussen kennis van de morele regels en de motivatie om zich volgens deze regels te gedragen (Nunner-Winkler, 1998).

Menesini et al. (2003) onderzochten morele emoties bij kinderen van 9-13 jaar in een pestscenario vergelijkbaar met de 'Happy Victimizer'. Pesters kenden vaker gevoelens van trots en onverschilligheid toe aan zichzelf in de rol van de dader dan slachtoffers en buitenstaanders. Gini (2006) vond in vergelijkbaar onderzoek bij 8-11 jarige kinderen geen verschillen tussen de pestrollen in het toekennen van morele emoties aan de hypothetische dader. De verdedigers scoorden hoog op de taken, wat suggereert dat voor prosociaal gedrag een hoog niveau van sociale cognities nodig is om gevoelens en gedachten van anderen te begrijpen (Gini, 2006). Echter, omdat pesters ook hoog scoorden op deze sociale cognitieve taken, hoeft dit niet te betekenen dat het gebruikt wordt om prosociaal gedrag te uiten (Arsenio & Lemerise, 2001).

Malti et al. (2009) onderzochten de emotie attributies van kinderen in twee leeftijdsgroepen (M=6.2 jaar en M=7.6 jaar). Oudere kinderen kenden meer altruïstische emoties aan zichzelf toe dan jongere kinderen. Jonge agressieve kinderen kenden minder vaak altruïstische emoties aan zichzelf toe dan jonge prosociale kinderen. Bij de oudere leeftijdsgroep zijn geen verschillen gevonden. Mogelijk omdat kinderen naarmate ze ouder worden leren om sociaal wenselijke antwoorden te geven, aangezien ze meer begrip krijgen van de gedachten en intenties van anderen (Malti et al., 2009). Echter is de motivatie achter een altruïstische emotie niet noodzakelijk moreel. Kinderen kunnen na een morele overtreding spijt en schaamte voelen vanuit eigenbelang, bijvoorbeeld omdat ze straf gekregen hebben van een ouder of leerkracht. Daarom is het belangrijk om ook de morele

rechtvaardigingen van kinderen te onderzoeken, zodat inzicht wordt gekregen in welke belangen belangrijk zijn voor een kind (Keller et al., 1998, in Malti et al., 2009).

Voorgaande onderzoeken geven tegenstrijdige resultaten over de rol van morele emoties in pestgedrag. Negatieve verbanden zijn gevonden tussen zelfattributies in morele emoties en immoreel gedrag in adolescentie en kindertijd (Malti et al., 2009; Menesini et al., 2003). Echter zijn bij toekenning van emoties aan de hypothetische dader geen verschillen gevonden (Gini, 2006). Mogelijk omdat kinderen zich niet goed genoeg kunnen identificeren met het hypothetische figuur is het moeilijker voor te stellen dat de dader spijt en schaamte voelt. Wanneer kinderen emoties toekennen aan zichzelf in de rol van de dader zijn ze meer geneigd om het op zichzelf te betrekken, waardoor de attributies betrouwbaarder zijn (Malti et al., 2009). In huidig onderzoek worden daarom geen verschillen verwacht tussen de kinderen in de pestrollen bij de emotietoekenning naar de hypothetische dader, maar alleen tussen de kinderen in de pestrollen bij zelfattributies (Malti et al., 2009).

Morele evaluaties en rechtvaardigingen

In de domeintheorie van Turiel (1983) worden drie verschillende domeinen onderscheiden om gedrag te rechtvaardigen. In het morele domein worden de rechten en het welzijn van anderen gehanteerd. Bij het conventionele domein wordt goedkeuring van het gedrag bepaald door de sociale context. Het persoonlijke domein gaat over doelen die mensen zich stellen en over de zeggenschap over hun eigen leven (Smith & Hart, 2002). Al op jonge leeftijd maken kinderen onderscheid tussen morele regels en sociale conventies en redeneren hier verschillend over. Zij weten dat morele regels verplicht zijn en kunnen worden gegeneraliseerd naar verschillende situaties en dat overtredingen van zulke regels fout zijn, zoals stelen en slaan. Daarentegen zijn sociale conventies, zoals tafelmanieren, gebaseerd op onderlinge afspraken. Om te onderzoeken in welk domein kinderen gedrag rechtvaardigen, worden bij een morele overtreding twee elementen onderzocht:

de *morele evaluatie*: ‘ Is het goed of fout?’ en de *rechtvaardiging*: ‘ Waarom vind je het goed of fout?’ (Turiel, 1998, in Smith&Hart, 2002; Turiel, 2008). Theorieën over de morele ontwikkeling benadrukken de negatieve relatie tussen de ontwikkeling van morele rechtvaardiging en immoreel gedrag (Kohlberg, 1976; Piaget, 1965, in Berk, 2006). Echter wordt in onderzoek de rol van morele rechtvaardigingen in pestgedrag niet bevestigd.

Gasser en Keller (2009) onderzochten de morele emoties met bijhorende rechtvaardiging en de morele evaluaties met rechtvaardiging bij pesters, pester/slachtoffers, slachtoffers en prosociale kinderen van 7-8 jaar oud. Met behulp van hypothetische verhaaltjes met een morele overtreding werden deze morele cognities onderzocht. Pesters kenden minder vaak altruïstische emoties toe aan zichzelf in de rol als dader en rechtvaardigden de emoties minder vaak in het morele domein dan prosociale kinderen. Dit resultaat ondersteunt het negatieve verband tussen zelfattributies in morele emoties en immoreel gedrag bij kinderen ondersteunt (Menesini et al., 2003; Malti et al., 2009). In de morele evaluatie en rechtvaardiging hierover werden geen verschillen tussen de pestrollen gevonden.

Bijna alle kinderen beoordeelden de overtreding als fout (97,5%). 77,5% van de kinderen gaven morele rechtvaardigingen bij de vraag waarom de overtreding fout is (77,5%).

Malti et al. (2009) vonden geen verschillen in morele evaluatie en rechtvaardigingen tussen agressieve en prosociale kinderen. Oudere kinderen gaven meer morele rechtvaardigingen dan jonge kinderen. Dit bevestigt dat morele cognities zich ontwikkelen over tijd (Malti et al., 2009). Meisjes rechtvaardigden vaker op een moreel niveau, en jongens vaker op een ongedifferentieerd niveau (Malti & Keller, 2007, in Malti et al., 2009), mogelijk omdat meisjes meer relatiegeoriënteerd zijn, waardoor ze meer rekening houden met de behoeften van anderen (Maccoby, 1990, in Malti et al., 2009). Op basis van voorgaand onderzoek naar pestgedrag worden geen verschillen verwacht tussen de kinderen in de pestrollen in morele evaluaties en morele rechtvaardigingen.

Zelfbeschermende denkfouten

‘Regels zijn bedoeld voor anderen’. Degene die deze uitspraak doet, zoekt de aanleiding, oorzaak en rechtvaardiging van antisociaal gedrag niet bij zichzelf maar bij anderen; een voorbeeld van een zelfbeschermende denkfout. Denkfouten zijn inaccurate of rationaliserende attitudes, gedachten en overtuigingen ten aanzien van het eigen of andermans sociale gedrag en blijken belangrijk te zijn voor de verklaring van antisociaal gedrag (Bandura, 2002, in van der Velden et al., 2010). In meerdere onderzoeken zijn denkfouten gemeten door middel van de ‘How-I-Think Questionnaire’ van Barriga et al. (2001a, in van der Velden et al., 2010; Nas, Brugman & Koops, 2008). Deze vragenlijst meet vier typen denkfouten: egocentrisch denken, anderen de schuld geven, minimaliseren/verkeerd benoemen en uitgaan van het ergste. Door egocentrisch denken wordt alleen rekening gehouden met de eigen directe behoeften en niet met de behoeften van anderen of de eigen lange termijn behoeften. De andere denkfouten zorgen voor vermijding van potentiële schuld- en schaamtegevoelens en bescherming van het zelfbeeld, wat aangetast kan worden door het gedrag dat egocentrisch denken veroorzaakt. Denkfouten kunnen de relatie tussen morele rechtvaardigingen en antisociaal gedrag mediëren (Barriga et al., 2001; Palmer, 2005). Van der Velden et al. (2010) vonden dat meer denkfouten samenhangt met meer antisociaal gedrag gerapporteerd door adolescent en leraar. De denkfouten blijken de sterkste relatie te hebben met antisociaal gedrag vergeleken met andere onderzochte morele cognities; stadium van morele rechtvaardiging en perceptie van de morele sfeer op school. De morele cognities kunnen echter geen verklaring geven voor het antisociale gedrag, aangezien de richting van het verband over tijd niet duidelijk is.

In voorgaand onderzoek is de relatie tussen denkfouten en externaliserend gedrag bij adolescenten onderzocht. Echter is weinig onderzoek gericht op de rol van denkfouten in pestgedrag. Onderzoeken die wel pestgedrag onderzochten zijn gebaseerd op de sociale cognitieve theorie van Bandura (1986,1992,1999, in Ponari & Wood, 2010) Deze theorie identificeert ‘moral disengagement’ als een cognitief proces, waarbij een persoon zijn schadelijk gedrag rechtvaardigt door het verwaarlozen van

zijn innerlijke zelfregulatie mechanismen. Deze mechanismen worden gestuurd door gevoelens als spijt en schaamte. In het geval van moral disengagement zijn deze gevoelens uitgeschakeld waardoor de kans op het vertonen van schadelijk gedrag toeneemt. Deze theorie beschrijft acht mechanismen, waaronder drie van bovenstaande denkfouten. Uitgaan van het ergste is onderdeel van het sociale informatie verwerkingssysteem (Crick & Dodge, 1994, in Ponari & Wood, 2010).

Een positieve relatie is gevonden tussen agressief gedrag en de activatie van een of meerdere van deze mechanismen bij kinderen (Bandura et al., 2001, in Gini, 2006). Vergelijkbare resultaten zijn gevonden voor pestgedrag op school. Jongens die pesten passen meer moral disengagement mechanismen toe dan niet-pestende leeftijdsgenoten (Bacchini et al., 1998; Menesini et al., 1997; in Gini, 2006). Gini (2006) vond dat pesters, aanmoedigers en meelopers meer mechanismen, als het minimaliseren van hun gedrag, lieten zien dan verdedigers. Pesters lieten ook meer moral disengagement mechanismen zien dan buitenstaanders en dan slachtoffers.

Bij adolescenten kon 38% van de variantie in zelfgerapporteerd pestgedrag verklaard worden door moral disengagement mechanismen. Adolescenten die extreem pesten lieten meer mechanismen, als anderen de schuld geven en minimaliseren/goed praten, zien dan adolescenten die soms pesten en die nooit pesten (Hymel, Rocke-Henderson & Bonanno, 2005).

Almeida, Correia en Marinho (2010) vonden dat meer positieve houdingen naar de rol van pesters wordt voorspeld door een hogere mate van moral disengagement mechanismen. Meer positieve houdingen naar de rol van verdediger of slachtoffer wordt voorspeld door een lagere mate van moral disengagement mechanismen. De moral disengagement mechanismen blijken een potentiële rol te spelen in de ontwikkeling van pestgedrag. Dit onderzoek tracht inzicht te krijgen in rol van denkfouten bij pestgedrag. Verwacht wordt verschillen te vinden in de mate van denkfouten tussen de kinderen van de pestrollen. Vergelijkbaar met de moral disengagement mechanismen kunnen kinderen hiermee hun schadelijke gedrag rechtvaardigen.

Huidig onderzoek

De verschillen tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers, buitenstaanders en de restgroep in morele emoties, morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en in de mate van denkfouten worden onderzocht. Daarnaast wordt onderzocht of deze morele emoties en cognities verschillen per leeftijd en sekse. Hoewel kinderen vanaf drie jaar begrip hebben van het verschil in domeinen, neemt het begrip toe vanaf 9/10 jarige leeftijd (Turiel, 1998, in Murray-Close, Crick, & Galotti, 2006). Om leeftijdsverschillen in morele emoties en cognities te onderzoeken, zijn twee leeftijdsgroepen onderzocht; kinderen onder de 10 jaar en kinderen vanaf 10 jaar.

De volgende onderzoeksvragen zullen worden beantwoord:

1. Is er een verschil tussen de kinderen van de onderscheiden pestrollen in de toekenning van morele emoties na een morele overtreding? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Geen verschillen worden verwacht tussen de kinderen van de pestrollen in het toekennen van emoties aan de hypothetische dader, omdat kinderen zich hier niet genoeg mee kunnen identificeren (Gini, 2006; Malti et al., 2009) (Hypothese 1.1). Bij de toekenning van emoties aan zichzelf in de rol van dader wordt verwacht dat pesters meer egoïstische emoties als blijdschap toekennen dan de leeftijdgenoten in de andere pestrollen. Verdedigers zullen meer altruïstische emoties als spijt en schaamte aan zichzelf toekennen dan de kinderen in de andere rollen, aangezien verdedigers gevoelig zijn voor morele emoties als een uiting van wat goed en fout is (Gasser & Keller, 2009; Malti, et al., 2009; Menesini et al., 2003) (Hypothese 1.2). Verwacht wordt dat oudere kinderen meer altruïstische emoties toekennen dan jonge kinderen, omdat zij verder zijn in hun morele ontwikkeling (Malti et al., 2009) (Hypothese 1.3). Jongens kennen minder altruïstische emoties toe dan meisjes. Meisjes zijn prosociaal en minder agressief dan jongens (Eisenberg et al., 2006; Malti et al., 2007; in Malti et al., 2009). Daarom wordt verwacht dat meisjes meer altruïstische emoties toe zullen kennen dan jongens (Hypothese 1.4).

2. Is er een verschil in morele evaluatie over de morele overtredingen tussen de kinderen van de pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Geen verschillen worden verwacht tussen de kinderen van de pestrollen in morele evaluaties. Pesters hebben begrip van de morele regels en zullen de overtredingen als fout beoordelen (Malti, et al., 2009; Murray-Close et al. 2006) (Hypothese 2.1). Er worden geen verschillen in leeftijd verwacht. Al vanaf vierjarige leeftijd ontwikkelen kinderen het begrip van de normen van rechtvaardigheid en zorg (Smetana & Killen, 2008, in Malti et al., 2009). Aangezien de morele overtredingen een beroep doen op rechtvaardigheid en het welzijn van anderen zal de morele ontwikkeling van de jongste groep in zoverre ontwikkeld zijn dat ze weten dat de overtreding fout is (Hypothese 2.2). Verwacht wordt dat meisjes vaker een overtreding als fout beoordelen. Meisjes zijn meer geneigd om agressief gedrag te beoordelen als fout (Murray-Close et al., 2006) (Hypothese 2.3).

3. Is er een verschil in morele rechtvaardigingen over de beoordeling van de overtreding tussen de kinderen van de onderscheiden pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Hoewel theorieën over de morele ontwikkeling de negatieve relatie tussen morele rechtvaardigingen en immoreel gedrag benadrukken, worden op basis van voorgaand onderzoek geen verschillen verwacht tussen de kinderen van de pestrollen in morele rechtvaardigingen (Gasser & Keller, 2009; Malti et al., 2009) (Hypothese 3.1). Verwacht wordt dat oudere kinderen vaker in het morele domein rechtvaardigen dan jongere kinderen. De morele rechtvaardigingen ontwikkelen zich over tijd; naarmate kinderen ouder worden nemen rechtvaardigingen in het morele domein toe en rechtvaardigen

in de andere domeinen nemen af (Malti et al., 2009) (Hypothese 3.2). Verwacht wordt dat meisjes vaker moreel rechtvaardigen dan jongens. Meisjes zijn meer relatiegeoriënteerd, waardoor meer rekening wordt gehouden met de behoeften van anderen. Ze krijgen meer negatieve reacties op het uiten van agressie, waardoor ze meer gericht zijn op morele implicaties van pestgedrag dan jongens. Jongens kunnen lichamelijke agressie zien als een uitbreiding van hun ruwe en lichamelijk gerichte manier van spelen (Malti et al., 2009; Murray-Close et al., 2006) (Hypothese 3.3).

4. Is er een verschil in de mate van zelfbeschermende denkfouten tussen de kinderen van de pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Om gedrag voor zichzelf te kunnen verantwoorden, wordt verwacht dat pesters meer denkfouten maken dan de kinderen in de andere pestrollen (Gini, 2006). Verdedigers zullen minder denkfouten maken vergeleken met de kinderen in de andere rollen. Deze kinderen zijn erg prosociaal, hebben een sterk geweten, verantwoordelijkheidsgevoel en kunnen zich goed inleven in anderen (Gini, 2006; Menesini et al., 2003) (Hypothese 4.1). Met betrekking tot geslacht en leeftijd worden geen verschillen verwacht. De denkfouten ontstaan door tekorten in het interpreteren van sociale gebeurtenissen, verwacht wordt dat geslacht en leeftijd hier geen invloed op hebben (Hypothese 4.2 en 4.3).

METHODE

Participanten

In de periode van februari tot en met mei 2010 zijn gegevens verzameld op 5 basisscholen in de provincies Gelderland en Utrecht. De totale steekproef bestaat uit 232 leerlingen verspreid over de groepen 4 t/m 8 (groep 4 = 49 kinderen, groep 5 = 53 kinderen, groep 6 = 39 kinderen, groep 7 = 57 kinderen en groep 8 = 34 kinderen). De participanten zijn 113 jongens (48,7%) en 119 meisjes (51,3%). De gemiddelde leeftijd van de leerlingen is 10,0 jaar (SD = 1,2 jaar). De kinderen zijn onderverdeeld in twee leeftijdsgroepen¹; 121 kinderen (52,2%; 58 jongens en 63 meisjes) onder de tien jaar, variërend van 8 tot 10 jaar met een gemiddelde leeftijd van 9 jaar (SD = 0,5 jaar). En 111 kinderen (47,8 %; 55 jongens en 56 meisjes) vanaf tien jaar, variërend van 10 tot 12,4 jaar met een gemiddelde leeftijd van 11,2 (SD = 0,7 jaar). 88,4% van de leerlingen zijn van Nederlandse afkomst, 11,7% van de leerlingen hebben ten minste een ouder die niet in Nederland geboren is. De sociaal economische status van de ouders van de leerlingen is gemiddeld tot hoog, wat ingeschat is op basis van de buurt waarin de school staat.

Procedure

Verschillende basisscholen zijn benaderd middels een brief met uitleg over het onderzoek. Na toestemming van zowel de directeur als de desbetreffende leerkracht zijn er brieven voor de ouders van de kinderen in de participerende klassen uitgedeeld. Aan de ouders is gevraagd schriftelijk toestemming te geven voor deelname van hun kind. In totaal hebben 14 van de 252 kinderen niet

deelgenomen aan het onderzoek, aangezien de ouders en/of het kind geen actieve toestemming gegeven hebben.

Bij elk kind is een individueel gestructureerd interview gehouden. In een rustige ruimte op de school zijn verscheidene vragenlijsten afgenomen. De vragenlijsten meten verschillende sociale cognities en zijn in een vaste volgorde afgenomen. Het interview startte met de meting van morele emoties, gevolgd door de meting van zelfbeschermende denkfouten, morele toelaatbaarheid en morele rechtvaardigingen. Afsluitend is er een pestrollenvragenlijst afgenomen.

Voorafgaand aan het interview is aan de leerlingen uitgelegd wat het onderzoek inhield en is verteld dat de antwoorden die zij gaven vertrouwelijk bleven. Tevens is gevraagd of de leerlingen naderhand niet met hun klasgenoten wilden praten over het onderzoek. Er is duidelijk gemaakt dat de leerling op elk moment kon stoppen met het onderzoek. Van deze mogelijkheid is geen gebruik gemaakt.

De gestructureerde interviews duurden ongeveer 60 minuten per leerling. Een pauze is slechts ingelast wanneer het kind duidelijk concentratie verminderde, waardoor het mogelijk zou interfereren met het onderzoek. Na afloop hebben de leerlingen een kleinigheidje gekregen als dank voor deelname.

Om de afnamen zo consistent mogelijk te laten verlopen, zijn de verschillende interviewers van tevoren getraind. De vragenlijsten zijn volgens protocollen afgenomen, zodat elke leerling over dezelfde informatie beschikte. De verschillende antwoordmogelijkheden zijn op een apart formulier weergegeven, die de leerlingen tijdens het beantwoorden van de vragen bij zich konden houden, zodat het voor alle leeftijden ten alle tijden duidelijk was uit welke mogelijkheden ze konden kiezen. Bij het nomineren van klasgenoten kregen de leerlingen een lijst met namen van hun klasgenoten.

Metingen

Pestgedrag: Om de verschillende pestrollen in de klas duidelijk in beeld te krijgen, is een aangepaste versie van de New Participant Role Scale afgenomen (NPRS; Goossens, Olthof & Dekker, 2006).

Voorafgaand aan de afname wordt met de leerling besproken wat pesten inhoudt en wordt uitgelegd dat er op verschillende manieren gepest kan worden. De verschillende vormen als fysiek pesten, materieel pesten, verbaal pesten en sociaal pesten (direct en indirect) komen alle aanbod tijdens de vragenlijst. De kinderen kunnen per vorm van pesten aangegeven welke kinderen uit de klas op die manier pesten en welke kinderen hiervan het slachtoffer zijn. (1. Weet jij kinderen in de klas die zo gepest worden? 2. Weet jij kinderen in de klas die zo pesten?). Bij de pester wordt onderscheid gemaakt tussen een initiatief nemende dader en een meeloper. Daarnaast benoemen de kinderen namen van de kinderen die zich tijdens pestsituaties afzijdig houden (buitenstaanders), die de pesters aanmoedigen (aanmoedigers) en die de slachtoffers hulp aanbieden (troostende en aanvallende verdedigers). Er was geen limiet aan het aantal namen wat de kinderen mochten noemen. Als de kinderen tijdens de vragen geen namen van klasgenoten konden noemen, konden zij de vraag met 'niemand' beantwoorden. Uiteindelijk resulteert deze vragenlijst in zes schalen: pesters, slachtoffers, buitenstaanders, aanmoedigers, troostende verdediger en aanvallende verdediger. Om de leerlingen te

plaatsen in de verschillende pestrollen is een continue score berekend. Deze score loopt van 0 tot 1, waarbij een score dicht bij de 1 betekent dat de leerling de gedragingen passend bij de betreffende pestrol meer toepast. Voor huidig onderzoek is gekeken naar de volgende pestrollen: pester (initiafnemende dader en/of meeloper), slachtoffer, troostende verdediger en buitenstaander. De groepen aanmoedigers en aanvallende verdedigers bestaan uit te weinig kinderen om mee te nemen in dit onderzoek. De methode om de pestrollen in te delen, verschilt van Goossens et al. (2006). Wegens praktische redenen zijn de continue scores getransformeerd naar z-scores. Dit is een veel gebruikte methode, waardoor de resultaten te vergelijken zijn met andere onderzoeken. De pestrollen waren in eerste instantie ingedeeld in z-scores > 1 ². Omdat het aantal kinderen per pestgroep klein is, variërend van 20 tot 36 kinderen, is er voor gekozen om de indeling te verlagen naar een z-score > 0.7 . Hierdoor kunnen 30 kinderen meer in een pestrol worden ingedeeld. Kinderen die deel uit maken van een pestgroep behoren bij de hoogste 26% van het pestgedrag. Voor de controlegroep zijn kinderen geselecteerd die een z-score lager dan 0.7 hebben op alle pestrollen. In Tabel 1 zijn de frequenties van de pestrollen weergegeven.

Tabel 1. Frequentie pestrollen met onderverdeling in leeftijd en geslacht

<i>Pestrollen</i>	<i>Leeftijd</i>						<i>Sekse</i>			
	< 10 jaar		> 10 jaar		Jongens		Meisjes			
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pester	44	19	24	19,8	20	18,0	30	26,5	14	11,8
Slachtoffer	24	10,3	13	10,7	11	9,9	11	9,7	13	10,9
Tr.Verdediger	39	16,8	19	15,7	20	18,0	11	9,7	28	23,5
Buitenstaander	33	14,2	12	9,9	21	18,9	11	9,7	22	18,5
Restgroep	92	39,7	53	43,8	39	35,1	50	44,2	42	35,3

Morele emoties. Om de morele emotie attributies te meten is gebruik gemaakt van het ‘Happy victimizer fenomeen’ (HVP; e.g., Sokol, 2004). In huidig onderzoek worden twee ‘Happy victimizer’ verhaaltjes voorgelezen, waarin een sociale situatie wordt beschreven waarbij twee vrienden met elkaar aan het spelen zijn. In beide verhalen vindt een morele overtreding plaats. In het eerste verhaaltje moet de participant emoties toeschrijven aan het kind dat zijn vriendje niet helpt nadat hij gevallen is, tijdens het rennen voor een stuk taart. Bij het tweede verhaaltje kent de participant emoties toe aan het kind dat expres zijn vriendje van de schommel afduwt, omdat hij zelf graag wil schommelen. Voor beide verhalen wordt aan de participant gevraagd: ‘Hoe voelt (de dader) zich aan het eind van het verhaaltje?’ en ‘Waarom voelt hij zich zo?’. Wanneer het kind enkel één emotie geeft,

wordt er nog een vraag gesteld: 'Hoe zou (de dader) zich nog meer kunnen voelen?' en 'Waarom voelt hij zich zo?' Vervolgens wordt aan de participant gevraagd om zichzelf voor te stellen als de hoofdpersoon en wordt gevraagd: 'Hoe zou jij je voelen als je... was?', 'Waarom zou je je zo voelen?', 'Zou je nog iets anders voelen?' en 'Waarom zou je je...voelen?'

Zowel de attributies over de hoofdpersoon in het verhaal als over zichzelf worden gecodeerd in egoïstisch, altruïstisch of gemixte emoties. Wanneer de participant enkel positieve emoties toeschrijft aan de morele overtreding wordt dit een egoïstische attributie genoemd (score 0). Wanneer de participant zowel een positieve als een negatieve emotie benoemt, wordt dit als een gemixte emotie weergegeven (score 1). Wanneer de participant aangeeft zich rot te voelen of spijt te hebben, wordt dit een altruïstische emoties genoemd (score 2). Deze vier variabelen zijn op ordinaal meetniveau gemeten met een range van 0-2 per variabele.

Morele evaluaties en rechtvaardigingen

Om de morele evaluatie en de rechtvaardiging over morele overtredingen van de leerlingen te meten, is gebruik gemaakt van hypothetische verhaaltjes. De leerlingen krijgen zes plaatjes te zien waarin een morele overtreding plaatsvindt; fysieke agressie (reactief en proactief), verbale agressie (elkaar uitschelden en uitlachen), materiele agressie (het vernielen van spullen) en ongehoorzaamheid. De participant dient bij elk plaatje aan te geven of de gebeurtenis fout (1) of goed (2) is. Vervolgens wordt gevraagd waarom de participant de gebeurtenis op het plaatje goed of fout vindt doormiddel van een open vraag. De rechtvaardigingen van de leerlingen worden geclassificeerd in vier categorieën (Turiel, 1983; Arsenio & Fleiss, 1996, zoals geciteerd in Gasser & Keller, 2009). 1) moreel; waarbij uitgegaan wordt van het welzijn van anderen en de oneerlijkheid van de actie; 'je mag geen anderen pijn doen'. 2) conventioneel; de rechtvaardiging is gebaseerd op sociale gewoonten of normen. Er wordt een beroep gedaan op bestaande regels of de participant vindt de overtreding fout, omdat negatieve sancties van autoriteiten het gevolg zullen zijn; 'ik word gestraft door de leraar'. 3) persoonlijk, waarbij de persoon handelt uit persoonlijk belang; 'nu staan alle vrienden aan mijn kant'. 4) niet scorebaar, de rechtvaardiging van het kind is niet in te delen in één van bovenstaande categorieën. Voor de variabele morele evaluatie zijn de beoordelingen fout/goed van de zes verhaaltjes bij elkaar opgeteld, zodat er één variabele morele evaluatie ontstaat. De variabele is een continue score (6-12); des te hoger de score op deze variabele, des te vaker de leerling de morele overtreding heeft beoordeeld als goed en dus des te positiever is de morele evaluatie. Voor de analyses zijn de gemiddelde scores gebruikt (totaalscores gedeeld door zes verhaaltjes; resulterend in een continue score van 1-6). De Cronbach's alpha is berekend over slechts drie verhaaltjes, omdat in de antwoorden weinig variantie zit. De meeste kinderen beoordelen de overtreding als fout. Over de drie verhaaltjes is de Cronbach's alpha: .16; een lage consistentie tussen de items.

Wat betreft de variabele rechtvaardiging wordt gekeken hoe vaak bij de zes verhaaltjes een leerling een morele rechtvaardiging geeft, waarbij score 1: moreel en score 0: niet moreel. Voor de zes

verhaaltjes zijn de beoordelingen bij elkaar opgeteld, zodat er één variabele morele rechtvaardiging ontstaat. De variabele is een continue score (0-6) is; des te hoger de score, des te vaker de leerling een morele rechtvaardiging heeft gegeven. De gemiddelde score van morele rechtvaardiging is gebruikt in de analyse (score van 0-1). De betrouwbaarheid in Cronbach's alpha: .68; een gemiddelde consistentie tussen de zes items.

Zelfbeschermende denkfouten

De mate van het gebruik van denkfouten wordt bepaald aan de hand van de Hoe-Ik-Denk vragenlijst; een Nederlandse vertaling van de 'How-I-Think Questionnaire' van Barriga et al. (2001a). De zelfbeschermende denkfouten zijn onderverdeeld in vier schalen; Egocentrisch denken, Anderen de schuld geven, Minimaliseren/verkeerd labelen en Uitgaan van het ergste.

Bij de schaal Egocentrisch denken wordt alleen rekening gehouden met de eigen behoeften en verwachtingen zodat de mening van anderen er niet of nauwelijks meer toe doet; 'Soms moet ik liegen om mijn zin te krijgen' (11 items: vr.3, vr.7, vr.11, vr.20, vr.24, vr.25, vr. 31, vr.33, vr.37, vr.40 en vr. 43; Cronbach's alpha: .63). Bij de schaal Anderen de schuld geven wordt de oorzaak van gedrag toegeschreven aan anderen; 'Ik ga met de verkeerde kinderen om, en daarom doe ik stoute dingen'. (8 items; vr.5, vr.8, vr.27, vr.29, vr.32, vr.35, vr.36 en vr.39; Cronbach's alpha: .66).

Met Minimaliseren/verkeerd labelen wordt bedoeld dat iemand asociaal gedrag beschrijft als acceptabel of zelfs als bewonderenswaardig; 'Als iemand wegloopt voor een gevecht is het een lafaard' (6 items: vr.12, vr.15, vr.21, vr.28 en vr.41; Cronbach's alpha: .61). Om de interne consistentie te verhogen, is 1 item weggelaten (zie Bijlage 1). Als laatste is er de schaal Uitgaan van het ergste. Hierbij wordt aangenomen dat het eigen gedrag of dat van een ander niet te veranderen is. Er wordt uitgegaan van een onvermijdelijke situatie; 'Hoeveel moeite ik ook doe, ik kom toch in de problemen' (7 items; vr. 4, vr.10, vr.13, vr.16, vr.18, vr.19, vr.23; Cronbach's alpha: .63).

Twaalf items dienen als controle-items, waarvan er vijf zijn ontworpen om onoprechte, onbekwame of andere verdachte antwoorden te achterhalen, zoals 'Ik heb wel eens gelogen om uit de moeilijkheden te komen'. De overige zeven items dienen als positieve opvulling (Barriga et al., 2001a).

In totaal bestaat de afgenomen vragenlijst uit 44 items waarbij het kind kan beoordelen of hij/zij het met de desbetreffende stelling (1) helemaal niet mee eens (2) niet mee eens (3) beetje niet mee eens (4) beetje mee eens (5) mee eens of (6) helemaal mee eens is. Zoals hier boven beschreven zijn in totaal 31 items gebaseerd op de vier categorieën en omvatten stellingen met betrekking tot attitudes, gedachten of gevoelens van de betreffende persoon. Deze 31 items zijn weer gekoppeld aan vier categorieën van antisociaal gedrag, 'gebrek aan respect voor regels en autoriteiten', 'fysieke agressie', 'liegen' en 'stelen'. 'Iemand moet doen wat ik zeg, anders is het zijn eigen schuld dat ik hem een klap geef' is een voorbeeld van een denkfout waarbij de schuld op iemand anders wordt geschoven en dat betrekking heeft op de gedragscategorie 'fysieke agressie'.

Aanvankelijk is gekeken naar de indeling van denkfouten in primair (egocentrisch denken) en secundair (anderen de schuld geven, minimaliseren en uitgaan van het ergste). Echter worden meer effecten zichtbaar wanneer de vier schalen apart in de analyses worden meegenomen. Om deze reden is de analyse uitgevoerd met de vier schalen als afhankelijke variabelen. Voor elke schaal zijn de gemiddelde scores (totaalscores gedeeld door aantal items) meegenomen in de analyse. De vier variabelen zijn continu, variërend van 1-6. Een hogere score betekent meer denkfouten.

Statistische analyses

Om de verschillen in morele emoties te onderzoeken is gebruik gemaakt van de Chi-kwadraattoets (χ^2). De testvariabele zijn de attributies naar de hoofdpersoon en de attributies naar zichzelf gemeten in twee verhaaltjes; in totaal 4 afhankelijke variabelen. De pestrollen, het geslacht en de leeftijdsgroepen zijn de splitsingsvariabelen (Onderzoeksvraag 1).

Om de verschillen in de overige morele cognities te onderzoeken is gebruik gemaakt van een meervoudige variantieanalyse (MANOVA): 5 (pestrollen) x 2 (leeftijdsgroep) x 2 (seks) MANOVA met 6 afhankelijke variabelen: (1) Morele evaluatie, (2) Morele rechtvaardiging, (3) Egocentrisme, (4) Anderen de schuld gegeven, (5) Minimaliseren en (6) Uitgaan van het ergste.

Na een variantieanalyse is de Posthoc toets uitgevoerd middels de Bonferroniprocedure om na te gaan welke pestrollen significant van elkaar verschillen. De T- toets is gebruikt om te onderzoeken of de gemiddelden van twee groepen significant van elkaar verschillen. Deze toets is gebruikt om het interactie-effect weer te kunnen geven. Het niveau voor een statistische significantie is $p < 0.05$.

¹ Er is gekozen om de leeftijden in twee groepen te delen, omdat er te weinig kinderen zijn om per leeftijd een groep te maken. Aangezien rond het tiende levensjaar het begrip in domeinen toeneemt, is gekozen voor de bestaande indeling. Bovendien zijn de verhoudingen tussen de groepen nu evenredig verdeeld.

² Bij een indeling van zscore > 1 worden geen significante verschillen tussen de pestrollen gevonden. Mogelijk omdat de groepen te klein waren om verschillen aan te kunnen tonen. Om aan te tonen of de gevonden verschillen ook aanwezig zijn wanneer slechts de hardnekkige pesters onderzocht worden, is het nodig om een zscore > 1 aan te houden bij een grotere steekproef.

RESULTATEN

Morele emoties

1. Is er een verschil tussen de kinderen van de onderscheiden pestrollen en de toekenning van morele emoties na een morele overtreding? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Emotie attributies aan de hoofdpersoon:

Pestrollen: Zoals verwacht (hypothese 1.1) blijkt er geen significant verschil te zijn tussen de kinderen van de pestrollen in het toekennen van emoties aan de hoofdpersoon. Gemiddeld genomen kenden de kinderen in de meeste gevallen een mix van egoïstische en altruïstische emoties toe (56,3%). 27, 8% van de kinderen kenden altruïstische emoties toe en 16% van de kinderen kenden egoïstische emoties toe. De gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen zijn weergegeven in Tabel 2.

Leeftijd: Er zijn geen eenduidige resultaten gevonden. Bij het verhaal van de schommel blijkt geen verschil te zijn tussen de twee leeftijdsgroepen. Bij het verhaal van het feestje blijken de jongere kinderen vaker of egoïstische of altruïstische emoties toe te kennen. De oudere leeftijdsgroep kennen vaker een mix van zowel egoïstische als altruïstische emoties toe ($\chi^2(2) = 11,15; p = .004$) (Tabel 4 in Bijlage 2). Deze bevinding komt niet overeen met de hypothese 1.3.

Geslacht: Meisjes kennen vaker een mix van zowel egoïstische als altruïstische emoties toe. Terwijl jongens vaker of egoïstische of altruïstische emoties toekennen ($\chi^2(2) = 7,91; p = .019$) en ($\chi^2(2) = 7,63; p = .019$) (Tabel 5 in Bijlage 2) Dit resultaat is anders dan de verwachting (hypothese 1.4).

Tabel 2. Pestrollen en de attributies over de hoofdpersoon

<i>Happy Victimizer</i>	'Feest'						'Schommel'					
	Egoïstisch		Mix		Altruïstisch		Egoïstisch		Mix		Altruïstisch	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pestrollen</i>												
Pester	7	15,9	17	38,6	20	45,5	9	20,5	23	52,3	12	10,6
Slachtoffer	2	8,3	17	70,8	5	20,8	5	20,8	14	58,3	5	20,8
Tr. Verdediger	4	10,3	22	56,4	13	33,3	8	20,5	20	51,3	11	28,2
Buitenstaander	4	12,1	23	69,7	6	18,2	6	18,2	19	57,6	8	24,2
Restgroep	13	14,1	50	54,3	29	31,5	16	17,4	56	60,9	20	21,7
Totaal	30	12,9	129	55,6	73	31,5	44	19	132	56,9	56	24,1

$$\chi^2(8) = 11,01; p = .2$$

$$\chi^2(8) = 1,70; p = .99.$$

Emotie attributies aan zichzelf in de rol van de hoofdpersoon:

Pestrollen: In tegenstelling tot de verwachting (hypothese 1.2) blijkt er geen significant verschil te bestaan tussen kinderen van de pestrollen. Gemiddeld genomen kenden de kinderen in de meeste gevallen altruïstische emoties toe (80,8%). 16,5% van de kinderen kenden een mix van emoties toe en 2,8% van de kinderen kenden egoïstische emoties toe. De gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen zijn weergegeven in Tabel 3.

Leeftijd: Er zijn geen eenduidige resultaten gevonden. Bij het verhaal over de schommel blijkt geen verschil te bestaan tussen de twee leeftijdsgroepen. Bij het verhaal van het feestje blijken de jongere kinderen vaker egoïstische en gemixte emoties toe te kennen. De oudere kinderen kennen meer altruïstische emoties toe aan zichzelf ($\chi^2(2) = 10,72; p = ,005$) (Tabel 4 in Bijlage 2). Deze bevinding kan de hypothese 1.3 deels bevestigen.

Geslacht: In tegenstelling tot de verwachting (hypothese 1.4) blijkt er geen significant verschil te bestaan tussen jongens en meisjes

Tabel 3. Pestrollen en de attributies over zichzelf

<i>Happy Victimizer</i>	<i>'Feest'</i>						<i>'Schommel'</i>					
	Egoïstisch		Mix		Altruïstisch		Egoïstisch		Mix		Altruïstisch	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pestrollen</i>												
Pester	1	2,3	9	20,5	34	77,3	1	2,3	10	22,7	33	75,0
Slachtoffer	0	0	5	20,8	19	79,2	1	4,2	2	8,3	21	87,5
Tr. Verdediger	1	2,6	5	13,2	32	84,2	1	2,6	3	7,7	35	89,7
Buitenstaander	0	0	7	21,2	26	78,8	0	0	5	15,2	28	84,8
Restgroep	1	1,1	19	20,7	72	78,3	7	7,6	11	12,0	74	80,4
Totaal	3	100	45	100	183	100	10	4,3	31	13,4	191	82,3

$\chi^2(8) = 2,71; p = .952$ $\chi^2(8) = 9,63; p = .292$

Morele evaluatie, Morele rechtvaardiging en Zelfbeschermende denkfouten

Om de verschillen in morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en in de mate van denkfouten tussen de kinderen in de pestrollen, leeftijd en geslacht te onderzoeken is gebruik gemaakt van een MANOVA. Allereerst worden de multivariate effecten weergegeven, waarbij de effecten van de onafhankelijke variabelen op de drie morele cognities (de morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en de denkfouten) te zien zijn. Hierbij is te zien of er een effect is wanneer alle drie de variabelen mee genomen worden in de analyse. Aansluitend worden de univariate effecten weergegeven voor de

variabelen morele evaluatie, morele rechtvaardiging en denkfouten. Hierbij is per morele cognitie te zien wat het multivariate effect inhoudt voor die cognitie.

Multivariate effecten

Pestrollen: Er blijkt een significant multivariaat effect van de pestrollen op de gecombineerde afhankelijke variabele morele cognities, $F(24,719.86) = 1,69, p = .02$; Wilks' Lambda = ,83; partial $\eta^2 = .05$. 5% van de variantie in morele cognities wordt verklaard door het verschil tussen de pestrollen (klein effect). Hieronder worden de verschillen tussen de kinderen in de pestrollen beschreven voor de diverse afhankelijke variabelen.

Leeftijd: Er is een significant effect van de leeftijdsgroepen op de gecombineerde variabele morele cognities, $F(6,206) = 4,52, p = .00$; Wilks' Lambda = ,88; partial $\eta^2 = ,12$. 12% van de variantie in morele cognities wordt verklaard door de verschillende leeftijdsgroepen (middelgroot effect). Hieronder worden de verschillen tussen in leeftijd beschreven voor de diverse afhankelijke variabelen.

Geslacht: Er blijkt geen significant multivariaat effect van geslacht op de gecombineerde variabele morele cognities. Hieronder worden de verschillen in geslacht beschreven voor de diverse afhankelijke variabelen.

Pestrollen * geslacht: Een significant interactie-effect is gevonden tussen pestrollen en geslacht op de variabele morele cognities, $F(24,719.86) = 1,80, p = .01$; Wilks' Lambda = ,82; partial $\eta^2 = ,05$. 5% van de variantie in morele cognities wordt verklaard door dit interactie-effect (klein effect).

Geslacht * leeftijdsgroep: Een significant interactie-effect is gevonden tussen geslacht en leeftijd op de variabele morele cognities, $F(6,206) = 2,91, p = .01$; Wilks' Lambda = ,92; partial $\eta^2 = ,08$. 8% van de variantie in morele cognities wordt verklaard door dit interactie-effect (middelgroot effect).

Morele evaluatie

2. Is er een verschil in morele evaluatie over de morele overtredingen tussen de kinderen van de pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Pestrollen: Uit de univariate analyse blijkt zoals verwacht geen significant verschil in de morele evaluatie tussen de kinderen van de pestrollen (Hypothese 2.1). De gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen op morele evaluaties zijn weergegeven in Tabel 6.

Leeftijd: Bij de morele evaluatie is een significant effect voor leeftijd gevonden; $F(1,211) = 4,05, p = .045$, partial $\eta^2 = ,02$. Verschil tussen de leeftijdsgroepen verklaart 2% van de variantie in de morele evaluatie (klein effect). Tegengesteld aan Hypothese 2.2 blijken kinderen boven de tien jaar (gemiddelde 1,03; sd ,07) een hogere score op deze variabele te hebben dan kinderen onder de tien jaar. De oudere kinderen beoordelen de overtredingen vaker als goed; hun morele evaluatie is dus positiever vergeleken met de jongere kinderen (gemiddelde 1,01; sd ,05) ($t = -2,13$; $df = 194,65$; $p = .03$). De gemiddelden en standaarddeviaties van de leeftijdsgroepen zijn weergegeven in Tabel 7 (Bijlage 2).

Geslacht: Uit de multivariate test blijkt in tegenstelling tot de verwachting (Hypothese 2.2) geen verschil tussen jongens en meisjes in morele evaluaties. De gemiddelden en standaarddeviaties van jongens en meisjes zijn weergegeven in Tabel 7 (Bijlage 2).

Pestrollen * geslacht: Een significant interactie-effect is gevonden voor morele evaluaties, $F(4,211) = 3,80, p = .005$, partial $\eta^2 = ,07$. Dit interactie-effect verklaart 7% van de variantie in morele evaluaties (gemiddeld effect). In de restgroep blijken jongens (gemiddelde 1,04; sd ,09) een hogere score te hebben dan meisjes. De jongens beoordelen de overtredingen vaker als goed; hun morele evaluatie is dus positiever vergeleken met de meisjes (gemiddelde 1,00; sd ,00) ($t = 3,49$; $df = 49,0$; $p = .001$). Bij de rollen van pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en buitenstaanders zijn geen significante interactie verschillen gevonden tussen jongens en meisjes in morele evaluaties.

Geslacht * leeftijdsgroep: Een significant interactie-effect is gevonden voor de morele evaluatie; $F(1,211) = 5,77, p = .017$, partial $\eta^2 = ,03$. Dit interactie-effect verklaart 3% van de variantie in de morele evaluatie, wat een klein effect is.

Jongens onder de tien jaar (gemiddelde 1,03; sd ,07) hebben een hogere score dan meisjes onder de tien jaar (gemiddelde 1,00; sd ,02) ($t = 2,48$; $df = 66,85$; $p = .016$). Jongens onder de tien jaar beoordelen de overtredingen vaker als goed; hun morele evaluatie is dus positiever vergeleken met de meisjes onder de tien jaar. Bij de oudere leeftijdsgroep zijn geen significante interactie verschillen gevonden tussen jongens en meisjes.

Meisjes onder de tien jaar hebben een lagere score (gemiddelde 1,00; sd ,02) dan meisjes boven de tien jaar (gemiddelde 1,04; sd ,08) ($t = -3,15$; $df = 62,47$; $p = .002$). De jongere meisjes beoordelen de overtredingen vaker als fout; hun morele evaluatie is dus negatiever vergeleken met de oudere meisjes. Geen significante verschillen zijn gevonden voor jongens in de leeftijdsgroepen in morele evaluaties.

Morele rechtvaardiging

3. Is er een verschil in morele rechtvaardigingen over de beoordeling van de overtreding tussen de kinderen van de onderscheiden pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Pestrollen: Tegengesteld aan Hypothese 3.1 werden univariate significante verschillen gevonden tussen de kinderen van de pestrollen op morele rechtvaardigingen $F(4,211) = 4,94, p = .001$, partial $\eta^2 = ,09$. De effect size is gemiddeld; de pestrollen verklaren 9% van de variantie in morele rechtvaardigingen. Uit de posthoc vergelijkingen volgens de Bonferronitoets blijkt dat pesters (gemiddelde 0,66; sd ,25) minder vaak moreel rechtvaardigen dan buitenstaanders (gemiddelde 0,82; sd ,14) (Verskil gemiddelde -.16; sd .05; $p = .03$). De buitenstaanders (gemiddelde 0,82; sd ,14) rechtvaardigen vaker in het morele domein dan de restgroep (gemiddelde 0,60; sd ,25) (Verskil gemiddelde .22; sd .05; $p = .00$) De troostende verdedigers (gemiddelde 0,75; sd ,23) rechtvaardigen vaker moreel vergeleken met de restgroep (gemiddelde 0,60; sd ,25) (Verskil gemiddelde .15; sd .04; $p = .01$). De gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen morele rechtvaardiging zijn weergegeven in Tabel 6.

Leeftijd: In tegenstelling tot de verwachting (Hypothese 3.2) blijkt uit de univariate analyse geen verschil in leeftijd voor morele rechtvaardiging. De gemiddelden en standaarddeviaties van de leeftijdsgroepen zijn weergegeven in Tabel 7 (Bijlage 2).

Geslacht: Uit de multivariate test blijkt in tegenstelling tot de verwachting (Hypothese 3.3) dat er geen verschil is tussen jongens en meisjes in de mate van morele rechtvaardiging. De gemiddelden en standaarddeviaties van jongens en meisjes zijn weergegeven in Tabel 7 (Bijlage 2).

Tabel 6. Gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen op morele evaluatie en morele rechtvaardiging

	Morele evaluatie M (SD)	Morele rechtvaardiging M (SD)
<i>Pestrollen</i>		
Pester	1,03 (0,07)	0,66 (0,25) ¹
Slachtoffer	1,02 (0,06)	0,75 (0,23)
Tr.Verdediger	1,02 (0,06)	0,75 (0,22) ²
Buitenstaander	1,02 (0,05)	0,82 (0,14) ³
Restgroep	1,02 (0,07)	0,60 (0,25) ^{2 3}
Totaal	1,02 (0,06)	0,69 (0,24)

¹ Pester verschilt sig. van buitenstaander ($p < 0.05$)

² Verdediger verschilt sig. van restgroep ($p < 0.05$)

³ Buitenstaander verschilt sig. van restgroep ($p < 0.05$)

Zelfbeschermende denkfouten

4. Is er een verschil in de mate van zelfbeschermende denkfouten tussen de kinderen van de pestrollen? En verschilt dit per leeftijd en sekse?

Pestrollen: In tegenstelling tot de verwachting (Hypothese 4.1) blijkt uit de univariate test geen verschil in de mate van denkfouten tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en buitenstaanders. De gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen op de denkfouten zijn weergegeven in Tabel 8.

Leeftijd: Anders dan verwacht (Hypothese 4.2) komt uit de univariate analyse naar voren dat er tussen de leeftijdsgroepen significante verschillen zijn op de schaal 'Uitgaan van het ergste'; $F(1,211) = 12,03$, $p = .001$, partial $\eta^2 = .05$. De verschillende leeftijdsgroepen verklaren 5% van de variantie in deze schaal. Uit de T-toets blijkt dat kinderen onder de tien jaar (gemiddelde 2,28; sd ,67) een hogere score hebben op deze schaal dan kinderen boven de tien jaar (gemiddelde 1,85; sd ,57)

($t = 5,25$; $df = 230$; $p = .000$). De gemiddelden en standaarddeviaties van de leeftijdsgroepen op de denkfouten zijn weergegeven in Tabel 9 (Bijlage 2).

Geslacht: Overeenkomend met de verwachting (Hypothese 4.3) blijken tussen jongens en meisjes geen verschillen in de mate van zelfbeschermende denkfouten. De gemiddelden en standaarddeviaties van jongens en meisjes op de denkfouten zijn weergegeven in Tabel 9 (Bijlage 2).

Geslacht * leeftijdsgroep: Uit de univariate analyse blijkt dat het interactie effect geldt voor de schaal 'Egocentrisme'; $F(1,211) = 6,82$, $p = .01$, partial $\eta^2 = ,03$. De variantie op deze schaal kan voor 3% verklaard worden door dit interactie-effect (klein effect).

Gemiddeld genomen hebben jongens onder de tien jaar (gemiddelde 2,17; sd ,56) een hogere score op de schaal 'Egocentrisme' dan meisjes onder de tien jaar (gemiddelde 1,86; sd ,58) ($t = 3,20$; $df = 119$; $p = .002$). Tussen de jongens en de meisjes boven de tien jaar zijn geen significante interactie verschillen gevonden.

Gemiddeld genomen hebben jongens onder de tien jaar (gemiddelde 2,17; sd ,56) een hogere score op deze schaal dan jongens boven de tien jaar (gemiddelde 1,79; sd ,46) ($t = 3,95$; $df = 111$; $p = .00$).

Geen significante verschillen zijn gevonden voor meisjes.

Tabel 8. Gemiddelden en standaarddeviaties van de pestrollen op de vier schalen die zelfbeschermende denkfouten meten

	EC	AS	MM	UVE
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)
<i>Pestrollen</i>				
Pester	1,95 (0,53)	2,07 (0,64)	1,70 (0,57)	2,25 (0,65)
Slachtoffer	1,84 (0,63)	2,10 (0,92)	1,76 (0,98)	2,13 (0,76)
Tr. Verdediger	1,79 (0,54)	1,83 (0,60)	1,71 (0,73)	1,95 (0,71)
Buitenstaanders	1,91 (0,55)	1,64 (0,47)	1,68 (0,64)	1,92 (0,59)
Restgroep	1,99 (0,57)	1,82 (0,67)	1,65 (0,57)	2,09 (0,63)
Totaal	1,92 (0,56)	1,87 (0,67)	1,69 (0,66)	2,08 (0,66)

EC=Egocentrisme, AS=Anderen de schuld geven, MM=Minimaliseren, UVE= Uitgaan van het ergste

DISCUSSIE

In dit onderzoek zijn de verschillen in morele emoties, morele evaluaties, morele rechtvaardigingen en in de mate van denkfouten tussen pesters, slachtoffers, troostende verdedigers en buitenstaanders onderzocht. Tevens is onderzocht of deze emoties en cognities verschillen in leeftijd en sekse.

Morele emoties

Pestrollen: Zoals verwacht blijken geen verschillen tussen de kinderen van de pestrollen in het toekennen van emoties aan de hoofdpersoon. Deze bevinding ondersteunt het resultaat van Gini (2006). Mogelijk zijn geen verschillen gevonden doordat de kinderen zich niet goed genoeg kunnen verplaatsen in de hypothetische dader (Keller et al., 2003, Malti et al., 2009). Echter zijn in tegenstelling tot de verwachting ook geen verschillen gevonden tussen de kinderen van de pestrollen in het toekennen van de morele emoties naar zichzelf. Pesters kennen niet meer egoïstische emoties toe dan andere rollen. Ze geven aan spijt en schaamte te voelen na een morele overtreding. Verdedigers kennen niet meer altruïstische emoties toe vergeleken met andere rollen. Deze bevinding kan de gevonden negatieve relatie tussen pesten en zelfattributies in morele emoties bij kinderen niet ondersteunen (Menesini et al., 2003; Gasser&Keller, 2009; Malti et al., 2009). Wellicht zijn in huidig onderzoek geen verschillen gevonden, aangezien kinderen naarmate ze ouder worden leren om sociaal wenselijke antwoorden te geven (Malti et al., 2009). Echter is de steekproef erg klein, waardoor mogelijk in beide attributies geen verschillen gevonden zijn. Om duidelijkheid te krijgen over rol van morele emoties bij pestgedrag is het zinvol om in vervolg onderzoek een grotere steekproef te onderzoeken waarbij ook de rechtvaardigingen bij de emotieattributie onderzocht worden, aangezien dit inzicht geeft over waarom kinderen spijt en schaamte voelen.

Leeftijd: Bij de attributies aan de hoofdpersoon kennen jongere kinderen vaker of egoïstische of altruïstische emoties toe. De oudere kinderen kennen vaker een mix van egoïstische en altruïstische emoties toe. Dit resultaat kan verklaard worden door de cognitieve ontwikkeling. Jongere kinderen begrijpen nog minder goed dat een persoon zowel negatieve als positieve emoties kan voelen. Mogelijk is het denken van de jongere kinderen nog gecentreerd waarbij het kind zich in complexe situaties enkel op één aspect concentreert. Wat in hun waarneming het meest betekenisvol is, beïnvloedt de keuze. Daarnaast kan het voor jonge kinderen nog moeilijk zijn om het omgekeerde van iets voor te stellen; 'Hoe kan een kind zowel blij zijn als schaamte voelen?' (Siegler & Alibali, 2005). Bij de zelfattributies kennen oudere kinderen meer altruïstische emoties toe en de jongere kinderen kennen meer egoïstische en gemixte emoties toe. Dit resultaat bevestigt de ontwikkeling in leeftijd van de morele emotie attributies en komt overeen met Malti et al. (2009). Echter bij beide attributies zijn geen verschillen in leeftijd gevonden bij het verhaal met de schommel. Verondersteld wordt dat deze tegenstrijdige resultaten veroorzaakt worden door het verschil in ernst in de morele overtreding tussen de verhaaltjes. Aangenomen kan worden dat kinderen fysieke agressie als meer moreel fout

beoordelen dan het niet helpen van een vriend (Murray-Close et al., 2006). Deze bevindingen kunnen de hypothese slechts deels bevestigen.

Geslacht: Bij de attributies aan de hoofdpersoon kennen meisjes in beide verhaaltjes vaker een mix van zowel egoïstische als altruïstische emoties toe. Terwijl jongens vaker of egoïstische of altruïstische emoties toekennen. Uit dit resultaat kan opgemaakt worden dat de cognitieve ontwikkeling bij jongens minder ontwikkeld is dan bij meisjes. Jongens passen het zwart-wit denken meer toe dan meisjes. Dit resultaat is niet gevonden bij attributies over zichzelf. Mogelijk kunnen met name jongens zich beter inleven wanneer ze zichzelf voorstellen als de dader.

Morele evaluaties

Pestrollen: Zoals verwacht zijn er geen verschillen tussen de kinderen van de pestrollen in morele evaluaties. Pesters beoordelen de morele overtredingen net zo vaak als fout vergeleken met de andere rollen. Ze lijken zich bewust te zijn van de schade die ze aanrichten door hun gedrag (Malti, et al., 2009; Gasser & Keller, 2009; Murray-Close et al. 2006). Dit bewustzijn zorgt er mogelijk voor dat kinderen agressief gedrag zien als een effectieve manier om doelen te bereiken. De kinderen die doorhebben dat agressie schadelijk is, zijn vaak juist de kinderen die agressief gedrag vertonen (Murray-Close et al., 2006).

Leeftijd: De oudere kinderen blijken vaker een overtreding als goed te beoordelen dan de jongere kinderen. Specifiek gezien werden de overtredingen betreffende ongehoorzaamheid en het terug schelden door de oudere kinderen vaker als goed beoordeeld. Oudere kinderen willen meer autonome beslissingen nemen, waardoor ze eerder in opstand komen tegen hun ouders (Berk, 2006). Daarnaast kunnen jongere kinderen zich nog meer vasthouden aan regels, als ‘je mag niet schelden’, terwijl oudere kinderen meer dan jongere kinderen vinden dat je voor jezelf op moet komen, en wellicht daarom het terug schelden vaker als goed beoordeelden. De hypothese kan niet worden aangenomen.

Geslacht: In tegenstelling met de verwachting zijn geen sekse verschillen gevonden in morele evaluaties. Mogelijk omdat in de analyses geen onderscheid is gemaakt tussen de verschillende pestsoorten. In Murray-Close et al. (2006) verschilden jongens en meisjes enkel bij relationele agressie in hun beoordeling. Bij lichamelijke agressie vonden jongens en meisjes dat de overtreding fout was. Relationele agressie is minder openlijk en wordt eerder als schadelijk gezien door meisjes die bekend hiermee zijn en begrijpen dat dit schadelijk is. Om sekseverschillen verder te onderzoeken, is het van belang om in vervolg onderzoek de verschillende vormen van pesten mee te nemen in de analyse.

Een interactie-effect is gevonden tussen pestrollen en geslacht. In de restgroep blijken jongens vaker een overtreding als goed te beoordelen dan meisjes. Mogelijk is in deze groep wel een verschil gevonden, aangezien het aantal kinderen in de groep groter is en de verhouding jongens en meisjes eerlijker verdeeld is. Bij de meeste andere pestrollen zijn de jongens en meisjes onevenredig verdeeld. Zo zitten er meer jongens bij de pestgroep en meer meisjes bij de troostende verdedigers.

Tenslotte is een interactie-effect gevonden tussen leeftijd en geslacht. Meisjes in de jongste leeftijdsgroep zijn meer geneigd om morele overtredingen te beoordelen als fout vergeleken met jongens in de jongste leeftijdsgroep. Bij de oudere leeftijdsgroep zijn geen verschillen in sekse gevonden. De ontwikkeling in leeftijd lijkt met name voor meisjes een verandering in hun morele evaluatie te veroorzaken. Meisjes onder de tien jaar blijken een hogere morele evaluatie te hebben dan meisjes boven de tien jaar.

Morele rechtvaardiging

Pestrollen: Tegengesteld aan Gasser en Keller (2009) en Malti et al. (2009) zijn in huidig onderzoek wel verschillen gevonden tussen de kinderen in de pestrollen in morele rechtvaardigingen. Pesters rechtvaardigen minder vaak in het morele domein dan buitenstaanders. Buitenstaanders en troostende verdedigers rechtvaardigen vaker in het morele domein vergeleken met de restgroep. Deze bevinding ondersteunt zowel de domeintheorie (Turiel, 2006 in Malti, 2009; Turiel, 2008) als de theorieën over de morele ontwikkeling (Kohlberg, 1976; Piaget, 1965, in Berk, 2006). Pesters beoordelen een overtreding wel als fout, maar bij de vraag waarom het fout is, wordt in hun rechtvaardiging minder rekening gehouden met het welzijn van anderen vergeleken met buitenstaanders. Kinderen die benoemt zijn als verdedigers zijn vaak erg prosociaal, hebben een sterk geweten, verantwoordelijkheidsgevoel en kunnen zich goed inleven in anderen (Gini, 2006). Ze hechten waarden aan de rechten en het welzijn van anderen, waardoor ze vaker in het morele domein rechtvaardigen dan de restgroep. Hoewel buitenstaanders niet actief helpen om het pesten te stoppen, willen ze niets met het pesten te maken hebben. Ze hechten meer waarden aan het welzijn van anderen vergeleken met de restgroep. Het is onbekend of pesters rechtvaardigen in het conventionele domein of vanuit persoonlijke belangen. Malti et al. (2009) vonden dat jongere agressieve kinderen meer straf vermijdende rechtvaardigingen gaven over waarom een overtreding fout was dan jongere prosociale kinderen. Het is interessant om in vervolg onderzoek meerdere domeinen te onderzoeken, zodat inzicht wordt gekregen in het domein waarin pesters hun gedrag rechtvaardigen.

Leeftijd: Tegengesteld aan de verwachting en aan Malti et al. (2009) blijken geen verschillen in leeftijd in morele rechtvaardiging. Mogelijk doordat de jongste leeftijdsgroep een range heeft van 8-10 jaar oud. Turiel (1998, in Murray-Close et al., 2006) vond dat kinderen rond 9/10 jaar een beter begrip krijgen van de verschillende domeinen. Het is denkbaar dat de kinderen, met name van 9 en 10 jaar oud, al verder ontwikkeld zijn, waardoor ze meer inzicht hebben in de verschillende domeinen en meer moreel rechtvaardigen.

Geslacht: In tegenstelling tot de verwachting zijn geen verschillen in geslacht gevonden. Net als bij de morele evaluatie is mogelijk geen verschil gevonden doordat in de analyses geen onderscheid is gemaakt tussen de verschillende pestsoorten (Murray-Close et al., 2006).

Zelfbeschermende denkfouten

Pestrollen: In tegenstelling met de verwachting blijken geen verschillen tussen de kinderen van de pestrollen in de mate van denkfouten. Bij adolescenten bleken denkfouten een belangrijke rol te spelen bij antisociaal gedrag (Barriga et al., 2001; Van der Velden et al., 2010). Hoewel Gini (2006) een positief verband vond tussen pesten en denkfouten, kan huidig onderzoek de rol van denkfouten in pestgedrag bij kinderen niet bevestigen. Hoewel geen significante verschillen gevonden zijn, neigen pesters en slachtoffers op meerdere schalen meer denkfouten te maken dan de andere rollen. Om deze tendens verder te onderzoeken, is het gewenst om vervolg onderzoek te doen met een grotere steekproef in meer verschillende gebieden.

Leeftijd: Jongere kinderen maken meer denkfouten dan oudere kinderen op de schaal 'Uitgaan van het ergste'. Dit resultaat wordt mogelijk verklaard doordat jongere kinderen nog moeite hebben om hun gedrag te inhiberen (Berk, 2006). Naarmate kinderen ouder worden leren ze dat niet elke gedachten en gedragingen geuit kunnen worden. Vandaar dat jongere kinderen meer denkfouten kunnen maken als: 'Als ik andere kinderen met elkaar zie vechten, omdat ze ruzie hebben, moet ik gewoon meedoen'. De verwachting dat leeftijd geen invloed heeft op de mate van denkfouten kan niet worden aangenomen.

Geslacht: Overeenkomend met de verwachting blijken geen verschillen in sekse in de mate van denkfouten. Op basis van dit resultaat kan aangenomen worden dat geslacht niet van invloed is op de tekorten in het interpreteren van de sociale gebeurtenissen, waardoor denkfouten ontstaan.

Een interactie effect is gevonden tussen leeftijd en geslacht op de schaal 'Egocentrisme'. Jongens onder de tien jaar blijken meer egocentrische denkfouten te maken dan meisjes onder de tien jaar. Betreffende de ontwikkeling in denken lijken jongens zich langzamer te ontwikkelen dan meisjes. Naarmate jongens ouder worden, lijkt het egocentrisch denken minder te worden en zijn er geen verschillen meer tussen jongens en meisjes.

Samenvattend is uit huidig onderzoek naar voren gekomen dat enkel in morele rechtvaardigingen verschillen zijn gevonden tussen de kinderen van de pestrollen. Pesters beoordelen de morele overtreding wel als fout, maar in hun rechtvaardiging wordt minder rekening gehouden met de belangen van anderen vergeleken met buitenstaanders. Verdedigers en buitenstaanders houden meer rekening met het welzijn van anderen in hun rechtvaardiging vergeleken met de restgroep. Verondersteld wordt dat de prioriteiten van pesters niet liggen bij de belangen van anderen, waardoor ze makkelijker andere kinderen kunnen pesten. De resultaten van dit onderzoek kunnen de rol van de morele ontwikkeling in pestgedrag deels bevestigen. Morele emoties, morele evaluaties en denkfouten lijken geen rol te spelen in pestgedrag. Maar pesters lijken wel een tekort te hebben in hun ontwikkeling in morele rechtvaardigingen.

Sterke kanten

Veel voorgaande onderzoeken hebben slechts de verschillen tussen pesters, slachtoffers en de rest groep onderzocht. Omdat pesten een groepsproces is, zijn in huidig onderzoek meerdere pestrollen onderzocht. In plaats van een relatie met de mate van pestgedrag aan te tonen, worden verschillen in de pestgroepen aangetoond. Hierdoor wordt meer inzicht gekregen in de kenmerken van de pestrollen. In voorgaand onderzoek zijn slechts één of twee morele cognities onderzocht. Om een vollediger beeld te kunnen geven van de rol van morele cognities in pestgedrag zijn in dit onderzoek meerdere morele cognities onderzocht. In dit onderzoek zijn de pestrollen op een betrouwbare manier ingedeeld. De pestrollen zijn geselecteerd op basis van nominaties van de klas. Kinderen blijken het meeste inzicht te hebben in de pestrollen binnen de klas. Leerkrachten zijn vaak niet op de hoogte van het pestgedrag (Salmivalli et al., 1996; Fekkes et al., 2005).

Beperkingen

De participerende scholen zijn gevestigd in Utrecht en Gelderland. Hierdoor zijn de resultaten niet generaliseerbaar naar de rest van Nederland. Daarnaast is de sociaal economische status van de ouders van de leerlingen gemiddeld tot hoog. Om de resultaten te kunnen generaliseren is het nodig om het onderzoek uit te breiden naar meerdere gebieden, waardoor tevens meer variatie in de SES zichtbaar is. Verder is het risico op sociaal wenselijke antwoorden aanwezig, met name omdat de kinderen het antwoord aan de interviewer geven. Om dit risico te verminderen kan ervoor gekozen worden om de oudere kinderen de antwoorden zelf op te laten schrijven. Bij de jongere kinderen is de kans op sociaal wenselijke antwoorden minder groot. Daarnaast hebben de hypothetische verhaaltjes en de ‘Hoe-Ik-Denk’ vragenlijst matige betrouwbaarheden. Dit geeft aan dat de items binnen de vragenlijst matig met elkaar correleren en dus minder betrouwbaar zijn als meting van morele evaluaties, morele rechtvaardiging en de denkfouten. Mogelijk wordt deze consistentie verhoogd als de steekproef toeneemt. Bij voorgaand onderzoek bij adolescenten was een hoge betrouwbaarheid voor de HIT gevonden (Van der Velden et al., 2010). In huidig onderzoek is een andere versie gebruikt om de denkfouten bij kinderen te meten. Het is raadzaam om te onderzoeken hoe de validiteit van de kinder HIT verbeterd kan worden. Verder is het wenselijk om te onderzoeken hoe de meting van de morele emoties bij de kinderen van de pestrollen betrouwbaarder kan worden. In huidig onderzoek is de emotietoekenning slechts met twee verhaaltjes van de ‘Happy Victimizer’ gemeten. Daarnaast zijn de sociale situaties niet voor alle leeftijden representatief. Jongere kinderen zullen zich hier meer in herkennen dan oudere kinderen.

In huidig onderzoek zijn kinderen voor de restgroep geselecteerd wanneer ze op alle rollen een zscore < 0.7 hadden. In deze verdeling zitten kinderen bij de controlegroep die wellicht net onder de grens van pestgedrag zitten. Om in het vervolg de resultaten te kunnen vergelijken met kinderen die weinig van het gemiddelde afwijken, is het beter om de kinderen te selecteren bij een zscore < 0.5.

Interventie

Voor het ontwikkelen van een effectieve interventie is onderzoek nodig naar welke belangen belangrijk zijn voor pesters. Pesters bewust maken van de schade die ze aanrichten blijkt geen effectieve interventie. Deze tactiek zorgt er mogelijk voor dat pesters inzicht krijgen in de macht die ze kunnen uitoefenen middels hun agressieve gedrag. Onderzocht moet worden in welke situaties en waarom kinderen morele rechtvaardigingen geven, zodat deze informatie gebruikt kan worden in een interventie om de betrokkenheid van kinderen bij pesten te verminderen (Murray-Close et al., 2006). Verschillende factoren blijken invloed te hebben op de ontwikkeling van morele rechtvaardigingen. Een opvoeding waarbij warmte gecombineerd wordt met praten en discussiëren over morele implicaties zorgt voor een ontwikkeling in morele rechtvaardigingen. Interacties met leeftijdsgenoten zijn ook belangrijk. Discussies over morele problemen waarbij leeftijdsgenoten elkaar confronteren, bekritisieren en hun standpunten proberen over te brengen op anderen, zorgt voor een toename in morele rechtvaardigingen (Berk, 2006). Onderzocht moet worden of deze factoren een invloed hebben op de ontwikkeling van morele rechtvaardigingen bij pesters.

De slachtoffers blijken geen tekorten te hebben in de onderzochte morele emoties en cognities. Een interventie gericht op deze morele emoties en cognities zal daarom niet effectief zijn om slachtoffers weerbaarder te maken. Voorgaande onderzoeken lieten zien dat slachtoffers tekorten hebben in hun emotieregulatie en op het gebied van sociale - en probleem oplossingsvaardigheden (Champion et al., 2003, in Gini, 2006). Vervolg onderzoek is nodig om de tekorten in slachtoffers verder te achterhalen, zodat een passende interventie gemaakt kan worden om slachtoffers weerbaarder te maken.

REFERENTIES

- Almeida, A., Correia, I. & Marinho, S. (2010). Moral disengagement, normative beliefs of peer group, and attitudes regarding roles in bullying. *Journal of School Violence*, 9, 23-26.
- Arsenio, W.F. & Fleiss, K. (1996). Typical and behaviourally disruptive children's understanding of the emotional consequences of socio-moral events. *British Journal of Developmental Psychology*, 14, 173-186.
- Arsenio, W.F. & Lemerise, E.A. (2001). Varieties of childhood bullying: Values, emotion processes, and social competence. *Social Development*, 10, 58-73.
- Barriga, A.Q., Morrison, E.M., Liau, A.K. & Gibbs, J.C. (2001). Moral cognition: Explaining the gender differences in antisocial behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47, 532-562.
- Berk, L. E. (2006). *Child Development* (7th ed). Boston: Pearson Education, Inc.
- Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41, 137-153

- Crick, N.R. & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., & Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20 (1), 81-91.
- Gasser, L., & Keller, M. (2009). Are the competent the morally good? Perspective taking and moral motivation of children involved in bullying. *Social Development*, 18, 798-816.
- Gini, G. (2006). Social cognition and moral cognition in bullying: What's wrong? *Aggressive behavior*, 32, 528-539.
- Hymel, S., Roche-Henderson, N. & Bonanno, R.A. (2005). Moral disengagement: A framework for understanding bullying among adolescents. *Journal of social sciences Special Issue*, 8, 1-11.
- Malti, T., Gasser, L., & Buchmann, M. (2009) Aggressive and prosocial children's emotion attributions and moral reasoning. *Aggressive Behavior*, 35, 90-102.
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior*, 29, 515-530.
- Murray-Close, D., Crick, N.R. & Galotti, K.M. (2006). Children's moral reasoning regarding physical and relational aggression. *Social Development*, 15, 345-372.
- Nas, C. N., Brugman, D., & Koops, W. (2008). Measuring self-serving cognitive distortions with the 'How I Think' Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, 24, 181-189.
- Nunner-Winkler, G. (1998). The development of moral understanding and moral motivation. *International Journal of Educational Research*, 27, 587-603.
- Palmer, E.J. (2005). The relationship between moral reasoning and aggression, and the implications for practice. *Psychology, Crime & Law*, 11, 353-361.
- Pornari, C.D. & Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive behavior*, 36, 81-94.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Siegler, R.S. & Alibali, M. W. (2005). *Children's Thinking (4th ed)*. New Jersey: Pearson Education.
- Smith, P.K. & Hart, C.H. (2006). *Blackwell handbook of Childhood social development*. Malden: Blackwell Publishing.
- Smokowski, P.R. & Kopasz, K.H. (2005). Bullying in school: An overview of types; Effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27, 101-110.

- Sokol, B.W. (2004). Children's conceptions of agency and morality: Making sense of the happy victimizer phenomenon. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, 66, 1201.
- Sutton J., Smith P.K, Swettenham J. (1999a). Bullying and 'theory of mind': A critique of the 'social skills deficit' view of anti-social behaviour. *Social Development*, 8, 117-127.
- Sutton J., Smith P.K, Swettenham J. (1999b). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation. *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435-450.
- Van der Velden, F., Brugman, D., Boom. J. & Koops., W. (2010). Moral cognitive processes explaining behavior in young adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 34, 292-301.
- Turiel, E. & Helwig C.C. (2006). Children's social and Moral Reasoning. In: Smith, P.K. & Hart, C.H. (2006). *Blackwell handbook of Childhood social development*. Malden: Blackwell Publishing, 475-490.
- Turiel, E. (2008). Thought about actions in social domains: Morality, social conventions, and social interactions. *Cognitive Development*, 23, 136-154.